

Pallasz Athéné és Aszklépiosz

Cyógyító bölcsészettudományok a nemzet szolgálatában

Pallasz Athéné az ókori görög mitológiában egyebek mellett a bölcsesség istennője volt. Zeusz és Métisz gyermekeként teljes fegyverzetben pattant ki apja fejéből, aki azonnal megszerette gyermekét. Aszklépioszt az ókori görögök a gyógyítás isteneként tisztelték, aki Apollón és Korónisz nimfa gyermekeként a halandók sorából emeltetett az istenek közé. Rokonoknak számítottak, hiszen előbbi Zeusz egyik gyermeke, utóbbi egyik unokája volt. Aszklépiosz egyik gyermeke, Makhaón sebészmeister volt, aki – az *Iliász* szerint – a görög seregek tábori orvosaként és a flotta egyik parancsnokaként vett részt a trójai háborúban, és akitől, legalábbis apai ágon, Arisztotelész – akit Aquinói Szent Tamás neves egyszerűséggel csak „A filozófusnak” nevezett – is származtatta magát.

E rövid bevezető után írásomban arra a kérdésre próbálok válaszolni, hogy kimutatható-e valamifajta rokonság vagy hasonlóság az élet- és egészségtudományok, valamint a társadalom- és bölcsészettudományok célkitűzései, vizsgálati és kutatási módszerei között? Illetve miként milyen értelemben lehetnek „gyógyítók” a társadalom- és bölcsészettudományok?

A kérdések megválaszolásához alkalmazott vizsgálati módszereim a komparatív fogalom-, szöveg-, kultúr- és művelődéstörténeti elemzések lesznek.

Nézetem szerint a társadalom- és bölcsészettudományok célja önmagunk, társadalmi létünk, társadalomban elfoglalt helyünk és viszonyaink, tehát emberi világunk megismerésén túl lényegét tekintve ugyanaz, mint az élettudományoké. Megelőzni az egészségtelen, kóros folyamatok kialakulását és orvosolni – vagy legalább enyhíteni – azok következményeit.

A társadalomtudós tevékenysége nem sokban különbözik egy orvosétól. Először diagnózist kell felállítani, pontosan rámutatva a felmerülő társadalmi problémák okaira, majd terápiát kell javasolni azok megoldására. Ugyanis egészsége nemcsak az egyénnek, hanem a társadalomnak is van, nem csupán egészségzociológiai értelemben, hanem például a mentális egészség értelmében

véve is. Ez utóbbi szempontból nézve sajnos az egész nyugati civilizáció állapota nem különösebben tölti el optimizmussal a társadalomkutatót.

Mielőtt ennek kifejtésébe kezdenék, fontosnak tartom megemlíteni, hogy mi az oka annak a látszólagos ellentétnek, amely a természettudományok és a bölcsészettudományok között feszül. Amikor a 19. században August Comte és a pozitivisták nyomán az egyes szaktudományok elkezdtek leszakadni a filozófiáról, hiszen addig minden filozófiának és mindenki filozófusnak számított, az újonnan létrejövő tudományok erőteljes támadásokat indítottak az öreg diszciplína ellen, megkérdőjelezve annak tárgyát és vizsgálati módszereit is. A filozófia pedig, védekezésre kényszerülve, kénytelen volt önmagát természettudományos értelemben újradefiniálni, és a természettudományos értelemben vett egzaktság látszatát kelteni. Csakhogy, ahogy a jeles amerikai filozófus, Donald Davidson megfogalmazta: a természet egyáltalán nem logikus, a természetben a kauzalitás törvényei érvényesülnek, míg emberi gondolkodásunkban a logika törvényei. Egyik sem magasabb rendű a másiknál, csak más természetű, sőt még az is kérdéses, hogyan vonatkoztatható egyáltalán ez a két dolog egymásra. Nyilvánvaló, hogy a világban sem természettudományok, sem társadalomtudományok nincsenek. Csak a valóság van a maga totalitásában, és az imént említett dichotómiának csak abból a szempontból van értelme, hogy a mára elképesztő mértékben felduzzadt információhalmazról értelmes párbeszédet tudjunk folytatni és tovább tudjuk bővíteni ismereteinket. A fentiek alapján mindenki számára világos lehet, hogy a különféle címkékkel ellátott tudományok semmiképpen sem ellentétei – különösen nem ellenségei –, hanem kiegészítői egymásnak. Mindegyik csupán a valóságnak egy-egy szeletéről beszél, ám aki valamifajta képet szeretne alkotni a valóság egészéről, az nem nélkülözheti a többi tudományterületen felhalmozódott ismereteket.

Mindezek után a fentebb említett társadalmi mentalitás kérdésére térve általánosságban elmondható, hogy az a társadalom, amely nem képes önmagát reprodukálni, beteg és súlyos problémákkal kell megküzdenie. Ez az egész nyugati társadalomra jellemző vonás és sajnos a mai magyar társadalom sajátossága is (annak ellenére, hogy a jelenlegi kormányzat által képviselt családpolitika világviszonylatban is egyedülálló, és pozitív hozadékai már érzékelhetőek). Ellentétben egyesek vélekedéseivel, ennek okai távolról sem gazdasági természetűek, hanem sokkal inkább mentális megalapozottságúak. Ezen mentális okok közül én most csupán néhányra – nem is a leglényegesebbekre, de a téma szempontjából legrelevánsabbakra – szeretném ráirányítani a figyelmet.

Elsőként a magyar történelemoktatás sajátosságaira kívánok rávilágítani. A történettudomány képviselői sajnos régóta tudják, hogy a közoktatásban tanított történelem nem egyéb, mint mesés, többnyire fiktív történetek halmaza. Ezen történetek többnyire az úgynevezett „aranykor mítoszairól” szólnak, és állítólagosan „nemzeti identitásképző” funkcióval bírnak. Sajnos azonban be kell látnunk a tényt, miszerint a hamisan tanított történelem hamis identitástudat

kialakulásához vezet. A hamis identitástudatnak pedig messzemenőleg súlyos következményei vannak egy adott nemzet társadalmára nézve, hiszen az a nemzet, amely nem ismeri valódi történetét, az nem ismeri önmagát sem, és arra van kárhozható, hogy – Milan Kundera szerint – újra és újra ugyanazokat a történelmi hibákat, tévedéseket és bűnöket kövesse el, amelyek már oly sokszor tűntek fel az emberi történelem színpadán. Aki nem ismeri önmagát, azt rendkívül könnyű különféle külsődleges érdekek szerint becsapni, megtéveszteni. Ez a tény nemcsak az individuumra, hanem egy nemzet társadalmára nézve is ugyanúgy igaz.

Hadd világítsam meg egy példával a fentieket. Általános tévhit, hogy Hunyadi Mátyás¹ 15. századi regnálása a magyar történelem minden szempontból legprosperálóbb időszaka, amelyet a magyar állam szinte beláthatatlan gazdagsága fémjelez. Való igaz, hogy a középkori magyar állam reálértéken számított legnagyobb bevételeit Mátyás uralkodása alatt érte el. A kincstár éves bevételei mintegy 600 000–700 000 aranyforintra rúgtak, ugyanekkor II. Mehmed török szultán például 1 800 000 dukátos (1 aranyforint = 1 dukát) éves jövedelmet tudhatott magáénak, míg a francia király éves bevételei némelyik évben a 3 000 000-öt is meghaladták. Ezt a 600 000–700 000 aranyforintot is olyan elképesztően nagymértékű adóztatással tudta csak Mátyás előteremteni, amelyre sem előtte, sem utána nemigen volt példa a magyar történelemben. Éppen ezért általánosságban elmondható, hogy Mátyást a saját korában gyakorlatilag a magyar társadalom döntő többsége, finoman fogalmazva, nem kedvelte, főképp a társadalom több mint 90 százalékát kitevő jobbgység nem. Nem véletlenül terjedt el halálakor a – később hamisnak bizonyult – szóbeszéd, hogy az uralkodót mérgezett fűgével gyilkolták meg, ugyanis igen sokaknak állt érdekében a halála. Gyakorlatilag csupán azok az itáliai tudósok és művészek kedvelték igazán személyét, akiket felesége révén hozatott a királyi udvarba. Pedig a magyar állam ekkoriban világhatalmi tényezőnek számított, Mátyás hadai Bécsset ostromolták, udvarában virágzott a reneszánsz kultúra, világhírű könyvtárat hozott létre, felépítette a visegrádi palotát stb. Anyagi lehetőségei, bevételei mégis alig érték el a belga király éves jövedelmét, pedig a belga királyság akkoriban csekély jelentőségű, kicsiny királyság volt. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy mikor és hogyan lett Mátyás az igazságos uralkodó magyarországi mintapéldája? A választ főként a 19. századi nagy regényíróink – például Mikszáth Kálmán vagy Jókai Mór – műveiben találhatjuk meg.

Látható tehát, hogy a magyar állam „mérhetetlen” gazdagságáról szőtt tündérmesék is csupán csak az „aranykor mítoszai” közé tartoznak, amelyek százával és ezrével betegítik meg közgondolkodásunkat. A közoktatásból kikerülő tanulók ugyanis a fentiek nyomán még a legjobb esetben is egy olyan hamis történelemképpel a fejükben élnek, miszerint a mai kor „szegénységéhez és sívárságához” képest régebbi történelmi korokban minden jobb volt. E hamis kép

1 Kubinyi 2001, 57–60.

szerint mi, magyarok nem aktív alakítói, hanem passzív elszenvedői vagyunk a történelemnek, és minden „rosszért”, ami velünk történt az évszázadok során, mindig mások, mindig külsődleges erők, hatalmak a hibásak és felelősek, mi magunk sohasem.

Nekünk, magyaroknak kulcsfontosságú – mivel megmaradásunk előfeltétele –, hogy őszinte szívvel nézzünk szembe és vállaljuk történelmünket.

Szerencsére vannak biztatóan pozitív előjelű törekvések és nézetek mai magyar társadalmunk mentalitásában. Például az, hogy nekünk már nem kell elmagyarázni: a szabadság olyan érték, amelyért folyamatosan meg kell küzdeni. Jelen pillanatban az egyik legaktuálisabb, bennünket, magyarokat is érintő világpolitikai és történeti kérdés a nemzetállamok létének vagy nemlétének problémája. Ma a világ vezető egyetemén olyan tudósok téziseit tanítják az elitképzésben részt vevő hallgatónak – akik egyetemi tanulmányaik végeztével aztán kulcspozíciókat fognak betölteni a világban –, mint Benedict Anderson, Eric Hobsbawm, Jürgen Habermas, Ernst Gellner vagy Isaiah Berlin.² Említett szerzők, népszerű és nagy ívű elméleteik által, arról kívánnak meggyőzni bennünket, hogy a nemzetállam egy ósdi, elavult képződmény, amelynek sem történeti előképei, sem valódi történeti gyökerei nincsenek. Nézetük szerint a nemzet nem egyéb, mint kultúrobjektíváció, absztrakció, amely a 19. században jött létre, különféle, ám egybecsengő gazdasági érdekek szerint. A nemzet hagyományai nem valódi, hanem kitalált hagyományok, a nemzetközösség pedig nem reális, hanem elképzelt közösség csupán. Hangsúlyozzák a reformáció és a nyomdakapitalizmus szerepét a nemzetállamok kialakulásában, kiemelik a tér- és időszemlélet új formáinak megjelenését, a technikai civilizáció felgyorsult fejlődését a nemzetállamok kiformalódásának folyamatában. Jelentős munkáikból rendkívül sokat meríthetünk laikusként és szaktudósként egyaránt. Fel kell tennünk azonban azt a kérdést, hogy vajon valóban a „miért?” vagy inkább a „hogyan?” kérdésre válaszolnak az említett szerzők a nemzetállamok kialakulásával és elterjedésével kapcsolatban. Véleményem szerint ez utóbbival állunk szemben.

Ahogy arra Anthony D. Smith³ is rámutat kutatásaiban, a modern nemzetek etnokulturális magjai számos esetben már az ókorban kimutathatók, tehát igenis megvannak a történeti gyökereik és beágyazottságuk, éppen ez szolgálhat legfőbb magyarázatául a világméretű és rendkívül gyors ütemű elterjedésüknek. Filozófiai nézőpontból tekintve pedig valójában minden közösség elképzelt, nemcsak a nemzeti, de még a családi közösség is. Valójában akkora szabadságot az átlagember még sohasem élvezett a történelemben, mint amekkorát a modern nemzetállami létforma biztosít számunkra. A társadalmi szolidaritáson nyugvó polgári demokratikus államberendezkedés, az önkormányzatiság eszméje, a parlamentáris rendszer, az általános, egyenlő és titkos szavazás

2 Ld. Anderson 1991; Hobsbawm 1990; Habermas 1998; Gellner 1982; Berlin 2013.

3 Ld. Smith 1986.

lehetősége, a választás és választhatóság lehetősége mind millió elszakíthatatlan szállal kapcsolódnak a modern, nyugati típusú nemzetállam eszméjéhez, akár a francia típusú államnemzeti, akár a német típusú kultúrnemzeti koncepciót vesszük is tekintetbe. Ki kell mondanunk tehát a tényt, miszerint aki a modern, nyugati nemzetállam felszámolására és megszüntetésére törekszik, az egyúttal a polgári szabadság felszámolását is akarja. A modern, nyugati nemzetállam eszméje ugyanis elszakíthatatlanul kapcsolódik a polgári szabadságot biztosító intézményekhez és mentalitáshoz.

Kulturális antropológiai és szociológiai közhely, hogy az ember társas lény. Szüksége van csoportidentitás-tudatra is az egyéni identitáson túl. A nemzetre ennek értelmében érdekesebb egyszerűen egy olyan köztes csoportidentitásképzőként tekinteni, amely példának okáért a falu vagy város közösségénél nagyobb, de az egyház közösségénél kisebb csoportokra tagolja emberi közösségünket. A nemzet nem ördögtől való princípium, amelynek csak negatív konzekvenciái vannak, sőt ha objektíven mérlegre tesszük pro és kontra érveinket, azt tapasztaljuk, hogy a nemzetállami létforma fenntartása a lehető legtöbb ember érdekét szolgálja. Etikai, morális értelemben pedig még választásunk sincsen annak tekintetében, hogy a nemzetállam által biztosított szabadságot értéknek tekintjük-e és megvédelmezzük-e. Erre ugyanis felmenőink áldozatvállalása és gyermekeink jövőjének felelőssége kötelez bennünket. Életünk nem csupán a miénk, nem áll szabadságunkban, hogy minden dologról saját belátásunk szerint döntsünk, hiszen a társadalmi szolidaritás nem csupán horizontális, de vertikális értelemben is felelősséget ró ránk.

Ennek láttatása a társadalom- és bölcsészettudományok képviselőinek közös felelőssége. Miként az orvosra, aki diagnózist állít fel, és feltérképezi a betegség okait, majd terápiát javasol a gyógyításra, ugyanolyan teher és felelősség hárul a társadalomtudósra is, csak nem az egyén, hanem a társadalom léptékében mérve. Pallasz Athéné és Aszklépiosz rokonok, ennek minden konzekvenciájával.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Anderson, Benedict: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London/New York, 1991, Verso.
- Berlin, Isaiah: *The Crooked Timber of Humanity: Chapters in the History of Ideas*. New Jersey, 2013, Princeton University Press.
- Gellner, Ernest: *Nationalism and the Two Forms of Cohesion in Complex Societies*. Proceedings of the British Academy vol. 68. 1982, 165–187.
- Habermas, Jürgen: *Die postnationale Konstellation. Politische Essays*. Frankfurt am Main, 1998, SuhrkampVerlag.
- Hobsbawm, Eric: *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge, 1990, Cambridge University Press.
- Kubinyi András: *Mátyás király*. Budapest, 2001, Vince Kiadó, 57–60.
- Smith, Anthony D.: *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford, 1986, Basil Blackwell.